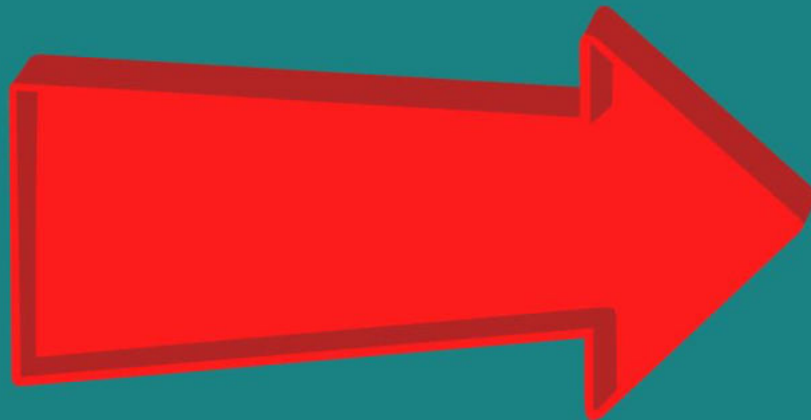


En illustration av användningen av begreppen kunskapsobjekt och kunskapsanspråk utifrån Aristoteles syn på ekonomi

av Bengt-Åke Wennberg

Ekonomiska kunskapsobjekt är varken substantiv eller verb. De är adverb. De säger något om den pågående rörelsens natur och är en pil mot framtiden



I den tidigare föreningen Forskarbyn Ölsdalen, som nu heter Apertum, skapade vi ett kollegium som tog på sig arbetet att utifrån vårt medborgarperspektiv belysa frågor om ekonomiska kunskapsobjekt och kunskapsanspråk. Temat för kollegiet formulerades enligt nedan.¹

Kan det vara preciseringen av själva grundfrågan, det vill säga det aktuella kunskapsobjektet och de framförda kunskapsanspråken, som brister när man inte kommer till tals eller inte blir förstådd?

Då jag i efterhand reflekterat över de resonemang vi förde har jag kommit fram till att de kan belysas av en artikel av Ricardo F Crespo – Aristoteles Teaching for Contemporary

¹ Resonemangen tar sin utgångspunkt från en presentation av Monica Hane där hon visar på skillnaden mellan de modeller som används för utforskandet av olika "kunskapsobjekt". Presentationen ingår i en elementär introduktion till forskningsmetodik som vi använt vid flera utbildningar.

Economics² som jag fått av José Luis Ramírez – som jag tycker på ett utmärkt sätt illustrerar en användning av begreppen kunskapsobjekt och kunskapsanspråk som jag menar belyser vår grundfråga.

För mig har Crespos artikel synliggjort varför den offentliga diskussionen om ekonomi och kunskapsgenereringen inom den nationalekonomiska forskningen kraftigt missar målet och orsakat en hel del dispyter bland berörda forskare. Genom att Crespos artikel framhäver Aristoteles stringenta precisering av *oikonomikè*, blir den en kontrast till dagens diffusa nationalekonomi som ser "pengarna" och pengahanteringen som det enda kunskapsobjektet.

Varken jag eller Crespo hävdar emellertid att Aristoteles utgångspunkter också skall vara utgångspunkter för dagens vetenskapliga disciplin nationalekonomi. Man kanske kan använda pengar eller något annat som kunskapsobjekt men resonemangen förblir då otydliga och oklara. Ett skäl till detta är exempelvis att pengar egentligen "inte finns" och därför inte kan studeras. Detta gäller förvisso också Aristoteles *oikonomikè* men, som artikeln här skall visa, kan Crespo precisera *oikonomikè* på ett mycket mer stringent sätt än nationalekonomerna preciserar sina kunskapsobjekt.

Crespos redogörelse och oklarheten när det gäller kunskapsobjektet förklarar den förvirring och den ilska som finns i debatten. Självklart kan jag varken göra anspråk på att rätt ha förstått Aristoteles eller Crespo. Vad jag här för fram är min egen personliga tolkning av vad jag tycker artikeln säger mig.

Jag vill med denna artikel belysa betydelsen av att precisera kunskapsobjektet. Ett skäl till mitt försök att omdefiniera kunskapsobjektet är att Crespo tar utgångspunkt i att Aristoteles benämning *oikonomikè* inte i något avseende överensstämmer med vad den nationalekonomiska forskningen i dag beskriver som ekonomi – varken när man talar om ekonomi i vid bemärkelse eller om penningekonomi. Om man förkastar den konventionella nationalekonomiska utgångspunkten blir det lättare att skilja mellan vad Aristoteles talar om och vad dagens ekonomiska diskussion handlar om. Eftersom begreppet "ekonomi" därvid kan används i bägge sammanhangen hoppas jag att mina reflektioner över Crespos artikel kan belysa några av missförstånden.

En del ekonomer förkastar Aristoteles alternativa utgångspunkter och precisering av kunskapsobjektet. Men med tanke på de kriser som inte kunnat förutses, och de som nu präglar vår ekonomi, är detta sannolikt inte en klok politik. I dag skulle man istället behöva granska alla olika rimliga och tänkbara alternativ till att förstå dagens ekonomiska processer. Aristoteles erbjuder ett tänkbart sådant alternativ.

Objektet är inte ett objekt

Vi är vana vid att göra substantiv av det vi studerar. Redan i starten av Crespos analys uppstår därför ett förvirrande faktum. Objektet som Aristoteles refererar till är inte ett

² http://www.academia.edu/809067/Aristotles_Teachings_for_Contemporary_Economics

objekt. Aristoteles ser inte *oikonomikè* som ett substantiv utan snarare som ett adverb – ett kännetecken på ett pågående skeende – ett handlande.³

Handlandet avser inte heller enbart en enda person utan kan närmast beskrivas som interaktiva mönster som samtidigt omfattas av flera. Jag skall i slutet av artikeln återkomma till detta eftersom många vetenskapsteoretiker numera menar att denna begreppsflyttning från individ till system och från statiska lagar till beskrivning av principerna för framväxande skeenden är nödvändig även inom andra vetenskaper.⁴

En annan skillnad mot många av dagens analyser är att Aristoteles funderar över dessa mönster som en konsekvens av människors ömsesidigt och *viljemässigt* styrda aktiviteter, snarare än något som vi människor "drabbas av". Denna utgångspunkt, där människan ses som en handlande professionell aktör, är inte så vanlig ens inom de humanistiska vetenskaperna.

Debattören Johan Norberg beskrev exempelvis den förra ekonomiska krisen som en "perfekt storm". En sådan karaktäristik skapar associationer till att ekonomi skulle vara något främmande för oss och att kriser bara "händer" oss. Denna tolkning gör de deltagande aktörerna – och även oss själva – ansvarsbefriade. Titeln på boken antyder vår delaktighet men inne i boken blir vi "offer". Frågan är förstås hur vi som medborgare och kunder skulle kunna påverka utvecklingen.⁵

Aristoteles menar, precis som Norberg, att människor deltar i och är fångade av interaktiva mönster. Det finns dock en skillnad mellan dessa mönster och sådana mönster som inte kan vara annorlunda än de är. Den ekonomiska krisen är ett skeende som blir till därför att vi alla är med att skapa den medan en storm är skapad av väderfenomen som följer lagar som ligger utanför vår kontroll. Vädret blir vad vädret blir utifrån dessa lagar.

Aristoteles ser emellertid människan både som ett politiskt djur – en samhällsvarelse – och en ekonomisk varelse som formar sitt eget samhälle. Människan har en potential – och därmed en bestämmelse – som gör att hon kan forma framtiden. Det kommer emellertid senare i artikeln att framgå att den ekonomiska varelse som Aristoteles ser framför sig inte är den "economic man" som man så ofta talar om i nationalekonomin.

Oikonomikè är enligt Aristoteles nödvändig för människan. Detta gäller både människan som enskild individ men också som samhällsvarelse. Även om varje individ i samspelet med andra individer kan känna sig fången av ett pågående skeende är *oikonomikè* en gemensam angelägenhet och en nödvändig förutsättning för mänskligt liv. Olämpliga mönster måste därför ändras och revideras genom en *gemensam* ansträngning.

³ Crespo använder beteckningen adjektiv men jag har efter noggrant övervägande kommit fram till att adverb sannolikt är mer korrekt.

⁴ Stengers L (1997): *Power and Invention, Situating Science - Theory out of Bounds*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.

⁵ Norberg J (2009): *En perfekt storm – Hur staten, kapitalet och du och jag sänkte världsekonomin*. Porvoo, Finland: Hydra förlag AB.

Oikonomikè är enligt Aristoteles sammanvävd med andra aspekter av mänskligt liv – kulturella, historiska, geografiska etc. Aristoteles beskriver således *oikonomikè* inte som ett objekt i sig utan som en aspekt av ett interaktivt mönster. Eftersom varje människa deltar i och formar detta mönster så blir *oikonomikè* också en nödvändig aspekt av hennes *individuella* handlande – även om var och en människa agerar på sitt sätt efter sina val och sitt förstånd. Aristoteles är här förvånansvärt modern eftersom han uppenbarligen refererar till det vi i dag kallar ett "sociala skeenden".

Kunskapsobjektet *oikonomikè* har enligt Aristoteles ett "etos" som kan relateras till människan. Etos är i detta fall vad som i samhället beskrivs som klokt, rätt och önskvärt etc. *Oikonomikè* är därför enligt Aristoteles i sig, och per definition, något för människan och mänskligheten meningsfullt, gott och önskvärt. Ett handlande som inte uppfyller de i samhället av erfarenhet uppställda etiska kriterierna är inte *oikonomikè*. Detta är i sig ett anmärkningsvärt uttalande eftersom vi är vana vid att kunskapsobjekt skall vara "värde-neutrala". Så är det inte i detta fall. Handlandet måste ha en viss etisk karaktär för att kallas *oikonomikè*.

Aristoteles tänker sig i detta sammanhang människan som ett flock- och samhällsdjur⁶. För en sådan människa är ett handlande som styrs av sociala krav meningsfullt och berikande. Livet har mening inte bara genom att levas utan också genom deltagandet i samhällslivet och sörjandet för kommande generationer. De sociala kraven och därmed *oikonomikè* kan närmast betraktas som en medfödd instinkt hos varje människa och kan inte negligeras. Också här knyter Aristoteles an till moderna tankar om människans ursprung och vår fysiologiska konstitution.⁷

För att närmare precisera just denna medfödda och sociala aspekt av mänskligt liv använder sig Aristoteles av den skillnad mellan *praxis* och *poiesis* som han ofta återkommer till. *Praxis* är handlingar som görs för att de upplevs meningsfulla och värdefulla i sig själva. De görs för att förverkliga den mänskliga naturen. *Poiesis* är handlingar som syftar till att uppnå ett yttre mål eller har ett externt syfte och som formar naturen efter människans vilja. *Oikonomikè* kännetecknar enligt Aristoteles en viss typ av *praxis*. Studiet av kunskapsobjektet – *oikonomikè* – syftar därför till att formulera vad som kännetecknar just denna *praxis* medan den pågår.

Crespo väljer att begränsa sig till att beskriva Aristoteles utsagor om *oikonomikè* i relation till olika ägodelar och resurser. Detta leder Crespo in på en annan av Aristoteles distinktioner – nämligen skillnaden mellan *oikonomikè* och *chremastikè*. Även *chremastikè* är ett adjektiv som kännetecknar en handling. *Chremastikè* avser handlingar som krävs för att man i hushållet eller staten skall få tillgång till det som är nödvändigt för ett gott liv. *Chremastikè* kännetecknar den aspekt av handlandet som är *poiesis* medan *oikonomikè* kännetecknar den aspekt av handlandet som är *praxis*.

Oikonomikè och *chremastikè* hänger samman. *Oikonomikè* beskriver den *praxis* genom vilken man på ett klokt sätt använder de föremål, resurser och ägodelar som man

⁶ Se också Wennberg B-Å, Hane M (2012): Samarbetsfenomenet. Abonnemangsrapport 128, Kunskapsabonnemanget. Degerfors: Samarbetsdynamik AB

⁷ Berg L (2011): Skymningssång i Kalahari. Hur människan bytte tillvaro. Stockholm: Ordfront.

förvärvat genom *chremastikè*, det vill säga hur man gemensamt både i hushållet och i staten värnar om och förvaltar det som bringar välstånd. En viktig, men mycket begränsad, aspekt av studiet av *chremastikè* kan sägas vara studiet av bytesrelationer, det vill säga "pengar".

Vad karaktäriserar kunskapsobjektet *oikonomikè*?

Oikonomikè är en ömsesidig förståelse

Crespo avfärdar att *oikonomikè*, eftersom det är en beskrivning av ett handlande, kan beskrivas som substantiv eller verb. *Oikonomikè* är något som kännetecknar själva skeendet och handlingen när den pågår, och som man som observatör associerar till när man utifrån observerar den. *Oikonomikè* är ett adverb.

Aristoteles är här förvånansvärt modern. *Oikonomikè* existerar således inte i sig utan "blir till" genom att handlandet ges en "mening" av betraktaren. Det är denna mening som Aristoteles försöker beskriva. Det är således uppenbart att denna "mening" sitter i betraktarens öga snarare än i handlingen som sådan. *Oikonomikè* är vad vi på modernt forskarspråk skulle kalla en "social konstruktion".

Aristoteles pekar i detta sammanhang på ett kunskapsanspråk som hänger samman med människan som samhällsvarelse – nämligen behovet av ömsesidighet. Vad individen ser som gott skall också omgivningen kunna se som gott. Också här är Aristoteles modern. Om varje handling som envar enskild person såg som *oikonomikè* skulle kunna accepteras som *oikonomikè* så skulle detta leda in i en farlig relativism där var och en kan bli salig på sin fason. Aristoteles motsätter sig detta på samma sätt som många av dagens vetenskapsteoretiker.⁸ Ömsesidighetskravet ger *oikonomikè* en speciell karaktär.

Oikonomikè är en livsbejakande praxis

Oikonomikè kännetecknar enligt Aristoteles ett handlande genom vilket den handlande upplever sig leva väl och vara i samklang med sitt samhälle. Men detta är inte tillräckligt. Även om handlingen för individen har ett värde så kvarstår frågan om hur handlandet uppfattas av omvärlden. Sett enbart från individens perspektiv kan denne, som vi tidigare nämnt, tro att det egna handlandet är *oikonomikè*. För att undvika relativism så preciserar därför Aristoteles handlingens etos – vad som kan kallas "väl".

Han menar att vår samlade mänskliga erfarenhet och existerande fakta talar för att det inte för människan handlar om att sträva mot ett obegränsat välstånd utan mot det välstånd som behövs för att över huvud taget leva. Den dygd Aristoteles ständigt refererar till och som är grunden för samhällets välstånd är därför "måttfullhet". Det handlar således för individen om att inom ramen för existerande välstånd leva med måtta. Det är runt denna karaktärisering av att "leva väl" som man i samhället måste söka en

⁸ Johansson I (1986): Bortom objektivism och relativism. I Selander S. (red): Kunskapens villkor. En antologi om vetenskapsteori och samhällsvetenskap. Lund: Studentlitteratur.

ömsesidig förståelse av vad som är önskvärt – vilken i sin tur därmed blir en beskrivning av *oikonomikè*.

Som tidigare nämnts benämner Aristoteles själva *tekniken* att skaffa sig detta välstånd för *chremastikè*. Denna teknik kan enligt Aristoteles både vara underordnad och överordnad *oikonomikè*. Den *chremastikè* som är underordnad *oikonomikè* betraktas av Aristoteles som naturlig och god medan den som inte är underordnad *oikonomikè* leder till uppfattningen att det inte finns någon gräns för det välstånd människan, både som individ och samhälle, skulle kunna skaffa sig.

En sådan uppfattning är enligt Aristoteles främmande för människan. Han konstaterar att den inte är i överensstämmelse med hennes natur och hennes existentiella begränsningar. Fasthållandet av en sådan uppfattning leder enligt Aristoteles till en perverterad form för liv. Denna perverterade livsform karaktäriseras av att *chremastikè* tar befälet och osynliggör och negligerar *oikonomikè*.

När det gäller konsumtion, det vill säga då det man använder försvinner eller går förlost vid användningen, behöver Aristoteles göra en speciell precisering. Också i detta fall klargör Aristoteles att *oikonomikè* är att handla med måtta. *Oikonomikè* är den handling som *begränsar sig* till att vara nödvändig för att tillfredsställa agentens behov för att leva väl. Aristoteles refererar här både till vad som är ett gott liv hemma och vad som konstituerar ett gott liv för hela samhället om och när resursen förbrukas.

Oikonomikè knyter an till Aristoteles dygdfilosofi

Aristoteles refererar hela tiden i sina resonemang om *oikonomikè* till sin dygdfilosofi. Denna postulerar att livet i samhället bör vara ett liv som präglas av sådana dygder som gör att människan både enskilt, och som medlemmar i ett samhälle, kan uppnå lycka. *Oikonomikè* görs således för sin egen och för samhällets skull. Handlingen som sådan leder till att den handlande upplever att man fullföljer sin mänskliga potential och handlar i enlighet med "sitt bästa jag".

Aristoteles skiljer sig här från vad som präglar många vetenskaper – nämligen att människan bara är en agent bland många och kan inordnas i ett lagbundet och förutsägbart skeende. Aristoteles anser att människors handlande, till skillnad från djurens, både är viljemässigt styrt och har ett syfte. Människan har en förmåga att reflektera över sig och sin tillvaro och därmed också vad det betyder att "vara dygdig", "vara måttlig" och att "leva väl". Hon är inte bara reaktiv i meningen att hon bara reagerar på sådant som händer. Hon drivs heller inte enbart av inre krafter som hon inte kontrollerar. Hon kan ta ställning och välja. Vad den enskilda människan gör kan inte "räknas fram". Hon är sin egen herre.

Dygder är enligt Aristoteles förmågan att ta klok ställning i enskilda, särskilda, situationer. Världen upprepar sig inte. Varje situation måste behandlas efter sina förutsättningar. Situationerna är så mångskiftande och varierande att det inte är möjligt att genom någon slags kalkyl fastställa vad som är rätt att göra eller vad som kan hända. Istället spelar omdömet en stor roll. Att veta vad som bör göras i varje enskild situation är en personlig förmåga.

Förmågan att handla med omdöme och viljan att leva väl med syftet att förverkliga sitt bästa jag, finns enligt Aristoteles *innan* själva handlingen. Den är en följd av en ständigt pågående reflektion över sig själv och sin tillvaro. Aristoteles beskriver därför *oikonomikè* som en kapacitet eller förmåga. Den som behärskar denna förmåga kan utföra handlingar som präglas av *oikonomikè*.

Aristoteles kopplar *oikonomikè* till dygden "måttfullhet". När det gäller denna handlar det om att varken hänge sig åt slöseri eller frosseri eller åt snålhet och girighet. Det gäller att hitta den goda vägen mellan dessa båda. Den kloka handlingen kräver att man tar ställning till alla de olika faktorer som är i spel och gör ett personligt övervägande i stunden. *Oikonomikè* är en förmåga som upprätthålls – och kan upprätthållas – av alla människor. Men den är ofta outvecklad. Den kan utvecklas och läras.

Oikonomikè är ett implicit vetande och en vana

Oikonomikè är således enligt Aristoteles både en speciell handling och en förvärvad kapacitet att utföra den – men den bygger också på gemensamma vanor som understödjer handlingen. Vanor är enligt Aristoteles av fundamental betydelse för mänskligt liv. Vi kan inte ständigt vara medvetna, och med oss själva överlägga, om vad vi skall göra utan att bli psykiskt sjuka. Dygden är enligt Aristoteles integrerad i oss genom våra vanor.

Vi behöver vanor för att strukturera vårt beteende i vardagen. Vanor bestäms av repetitiva handlingar och det gensvar man får av omvärlden. Givet att valet av handlande är "fritt" kommer vanorna att skilja sig åt från person till person. Den uppfattning om explicit och implicit vetande som Daniel N Stern uttrycker i sin bok "Ögonblickets psykologi" tycks i detta avseende vara hämtad från Aristoteles.⁹

Det implicita vetandet förvärvas inte främst genom verbal kommunikation utan genom att man deltar i ett samspel med omvärlden. Vårt implicita vetande och våra vanor konstituerar enligt Aristoteles något som närmast kan liknas vid en "andra natur". I spelet med andra människor förvärvas således ett implicit vetande om *oikonomikè* som är unikt för den enskilda personen.

Om lämpliga interaktiva mönster inte uppstår i samspelet med omvärlden minskas möjligheten för den enskilda personen att utföra, och skaffa sig kapacitet att utföra, handlingar som präglas av *oikonomikè*.

Oikonomikè är ett gemensamt praktiskt vetande

På samma sätt som Daniel N Stern så tycks Aristoteles förutsätta förekomsten av ett intersubjektivt motivationssystem som strävar efter att formulera ett explicit vetande "mellan" människor som är förenligt med deras implicita erfarenheter. Detta vetande växer genom rekursion, det vill säga nytt vetande bygger på det gamla. Därmed förnyas det ständigt. Aristoteles anser att *oikonomikè* är ett sådant sam-vetande – ett slags praktisk vetenskap – som ständigt växer och förändras.

⁹ Stern D N (2005): Ögonblickets psykologi. Lettland: Kultur och natur.

Aristoteles skiljer mellan teoretiska, praktiska och tekniska vetenskaper. När Aristoteles använder ordet praktisk refererar han till det mänskliga handlandet som en praxis. Mänskligt handlande som *poiesis* faller under beteckningen tekniskt vetande.

På samma sätt som man behöver samtala om och beskriva teori och teknik behöver man enligt Aristoteles också samtala om och beskriva praxis. Det är detta han gör i "Den nikomachiska etiken"¹⁰. Där ger han exempel på hur man kan resonera om situationer och val som varje människa möter och måste göra i sitt liv.

Aristoteles erbjuder inga principer, metoder eller system. Det rätta handlandet kan inte räknas ut. Aristoteles menar att det måste resoneras fram genom ständiga överväganden i ett samspel med omvärlden. Det är först genom detta samspel och ständiga sådana överväganden som individen kan utveckla sin dygd.

Aristoteles konstaterar att varje situation är särskild – partikulär. Den måste behandlas utifrån dess egna förutsättningar. Övervägandena kommer då att först och främst handla om vad som är värt att göra snarare än hur man bör göra. Kapaciteten att vara dygdig uppstår genom att få allt större erfarenhet av resonemang om praktiska exempel och deras koppling till den partikulära situationen.

Oikonomikè omfattar inte främst det enskilda handlandet utan också vad som är livsbejakande för samhället som sådant. Här återfinns vi ömsesidigheten. Denna kan inte uppstå om man inte *gemensamt* behandlar de frågor som blir aktuella. Aristoteles framhäver därför behovet av samtal i samhället för att skapa och stödja dygdiga och livsbejakande vanor. Även dessa samtal kan ses som *oikonomikè* – då de formulerar en gemensam "praktisk" och erfarenhetsbaserad kunskap.

Till skillnad från vad vi i dag menar med en vetenskap, det vill säga ett vetande genom vilket man kan förutse eller bestämma konsekvensen av olika handlingar, så är således Aristoteles praktiska vetande inte exakt. Det lämpar sig inte för en kalkyl. De specifika möjligheter som finns att tillfredsställa människors behov måste överlämnas till deras eget val och smak. Sanningen och konsekvenserna av olika handlingar är inte fixerad. Vetandet måste ständigt ta hänsyn till att situationen är partikulär och inteoreflekterat kan liknas vid andra tidigare situationer.

Handlandet – *oikonomikè* – blir därför en konsekvens av människors inbyggda klokskap och eget omdöme när det gäller hur man var för sig bäst kan förvalta och bruka olika resurser. *Oikonomikè* är en slags levande vetenskap där principerna är få och där de vetenskapliga slutsatserna måste knytas till förhållandena i de enskilda fallen.

Oikonomikè formar goda institutioner

Goda vanor måste enligt Aristoteles understödjas av goda institutioner. Institutioner både förverkligar och förstärker stabila och goda vanor. Analysen av vilka institutioner som är nödvändiga kan enligt Aristoteles ta två riktningar. Den ena handlar om hur goda

¹⁰ Aristoteles (2012): Den nikomachiska etiken. Uddevalla:Daidalos

och dygdiga vanor, som uppfattas som *oikonomikè*, skapar institutioner och den andra handlar om hur goda institutioner befrämjar vanor som präglas av *oikonomikè*.

När det gäller den första riktningen så medför vanor, och särskilt goda vanor, att handlandet blir mer förutsägbart om det institutionaliseras än om det inte gör det. En institution kommer att befästa värdet av en god vana. I den andra riktningen kommer institutioner att gynna goda vanor genom att skeenden som följer dessa blir framgångsrika medan man, om man väljer några andra vanor, kan råka i problem. Institutioner kan därför enligt Aristoteles liknas vid tomma strukturer som får mening genom de goda vanor de befrämjar. Men institutioner kan naturligtvis också perverteras och främja dåliga vanor.

Eftersom vi här talar om dygder som växer fram inifrån människorna själva så kan vi inte föreställa oss att ekonomiska beslut och förordningar är diktat som inte är förankrade i en praxis som människor förstår sig på. Det finns inget sätt med vilka sådana beslut och förordningar utifrån kan "konstrueras" eller påtvingas människor. För att goda institutioner skall uppstå måste de enligt Aristoteles genom dygderna kopplas till människans sociala natur.

I försöken att åstadkomma sociala konstruktioner – institutioner – som styr ekonomin spelar därför synen på människans sociala natur stor roll. De kan antingen fyllas med perverterade vanor eller med *oikonomikè*. Det är viktigt att förstå skillnaden. Här finns en källa till missförstånd. Den kritik som presenteras när det gäller exempelvis bankers agerande handlar inte om deras konstruktiva roll som "smörjmedel" i bytesekonomin utan går ut på att de övergett denna roll för en allt mer brutal *chremastikè*.

Oikonomikè är därför också en grund för samhällsbygget. Här avviker Aristoteles utgångspunkter och dagens nationalekonomers grundantaganden. Aristoteles refererar till en människosyn som är oförenlig med den, som utifrån Thomas Hobbes filosofi, har format dagens samhällsdiskussion och våra moderna ekonomiska institutioner.

Detta är inte så konstigt. Hobbes berättelse är en berättelse om människan som skiljt ut sig från naturen och kommit att uppfatta sig som naturens herre med rätt att härska över och exploatera denna. Hobbes valde att medvetet ifrågasätta Aristoteles. Hans syn är därför raka motsatsen till Aristoteles syn på *oikonomikè* i vilken Aristoteles pläderar för en samexistens mellan människa och natur.

I Hobbes berättelse om människans överhöghet och dominans finns också en politisk baksida – nämligen berättelsen om syndafallet och arvssynden. Människan är enligt denna berättelse född syndig och ond. Hobbes menar att människan drivs av partiskhet, högmod, hämndlystnad etc. Hobbes politiska lösning på detta förhållande är skapandet av en yttre auktoritet och ett regelsystem som håller människan i schack.

Aristoteles har precis motsatt åsikt. Han menar att ett sådant system är främmande för den mänskliga naturen. Hans lösning på samma problem är det personliga ansvaret. Människans frihet tvingar henne att utveckla dygdiga vanor som understöds av goda institutioner. Därför är enligt Aristoteles *oikonomikè* – och inte en allsmäktig och god "regering" – en förutsättning för ett gott liv.

Framväxten av dygder och goda vanor, och därmed också av *oikonomikè*, är enligt Aristoteles en konsekvens av utbildning och lag. Utbildning handlar om att underlätta för individen att tidigt skapa sig en god karaktär. Därför har det stor betydelse vilka vanor som introduceras ända från barndomen. Lagstiftning är i detta fall inte ett normativt krav som ställs uppifrån och utifrån utan ett pedagogiskt ställningstagande för att underlätta och visa på ett klokt handlande. Genom vanemässigt handlande, utbildning och laglydnad leds människan mot ett fullföljande av sin naturliga socialitet.

Aristoteles har också ett tydligt systemtänkande. Människan är inbäddad i ett socialt system som formas av henne, men som också begränsar och formar henne. Aristoteles påpekar att institutioner är en del av detta sociala system. Institutionerna kan bidra med generaliseringar och förutsägelser som inte varje individ själv kan göra eftersom *oikonomikè* ständigt återskapas i nya former. Genom att institutionerna formar sin policy efter sådan kunskap hjälper de alltså till att konsolidera och stabilisera goda vanor.

Institutionerna skapar också stabilitet och förutsägbarhet och därmed ett klokt ekonomiskt handlande. Koordination och hög effektivitet är nämligen först möjlig när de olika agenternas handlingar är förutsägbara och skapar tillit hos varandra. Institutioner är därför enligt Aristoteles ett slags "smörjmedel" för att säkerställa *oikonomikè*.

Kunskapsanspråk i förening med Aristoteles beskrivning av *oikonomikè*

Den praktiska kunskap som Aristoteles talar om i förbindelse med *oikonomikè* är således grundad i praxis snarare än poiesis. Den handlar om vad som är värt att göra snarare än hur man bör göra. Det handlande som är lämpligt i en enskild situation bestäms av en konstellation av dygder som understödjer *oikonomikè*.

Vi har använt benämningen kunskapsetik för att beskriva detta. Om man vet vad man vet så blir ett visst handlande önskvärt och ett annat inte önskvärt. Aristoteles speciella argument är att man också måste förstå de andras belägenhet och förhållanden, och bedöma handlandets konsekvenser också för dem, för att kunna handla klokt. Detta hänger samman med att *oikonomikè* är en samhandling. Man kan inte begränsa sig till att enbart tänka på det egna handlandet. Det man gör måste medföra en lämplig respons också hos andra inblandade.

Crespo anger med anledning av detta tre kunskaps-etiska konsekvenser av Aristoteles beskrivning av *oikonomikè*

För det första anser Aristoteles att man endast kan tala om *oikonomikè* om handlingen är måttfull och om den uppfattas som rättvis. Som förut nämnts skiljde Aristoteles mellan två typer av *chrematistikè*. Den ena som underordnade sig *oikonomikè*, och var naturlig och begränsad, och den andra som var grundad på obegränsade begär. Båda formerna av *chrematistikè* använder pengar som medel för olika transaktioner. Aristoteles konstaterar att medlet och ändamålet ofta förväxlas med varandra.

Pengar är ett bytesmedel. Varken utbildning, vård eller rättskipning görs för att tjäna pengar. Resurserna är alltid begränsade. Vad den ena får del av kommer därför att undanhållas någon annan. *Oikonomikè* handlar därför om måttfullhet och rättvisa i

användandet av begränsade resurser. Begränsas analysen bara till tal om pengar kommer detta faktum att skymmas.

Frågan om begränsade resurser är själva nyckeln till Aristoteles syn på *oikonomikè*. Enligt Aristoteles härstammar den onaturliga formen av *chrematistiké* från en orealistisk tro på att våra och jordens resurser är obegränsade. Denna tro verkar enligt Aristoteles uppkomma genom människan själv. Människor som lever med obegränsade begär har också en tendens att tro att möjligheterna att tillfredsställa dem inte saknar några begränsningar – varken för dem själva eller för andra. Måttfullhet är därför ett för varje människa viktigt karaktärsdrag som gör det möjligt att leva i harmoni med andra.

För det andra så karaktäriseras marknadens *oikonomikè* av klokhet och rättrådighet. Vad som styr marknaden och dess priser är utbud och efterfrågan. Penningtransaktionen berör både leverantör och mottagare. Aristoteles talar om *chreia* som representerar behovet i ekonomiska termer. *Chreia* bestäms av vad varje person uppfattar som nödvändigt för henne själv. *Chreia* bestäms inte av vad som primärt är nödvändigt. Behovet uppstår utifrån vars och ens uppfattning om vad som måste uppnås.

Denna typ av konstruerade behov – som exempelvis skiljer sig från kroppens behov av syre som är en nödvändighet – kan tillfredsställas på olika sätt. *Oikonomikè* kräver därför i samspelet på marknaden en klokhet eller en praktisk visdom – en dygd – hos bägge parter för att de gemensamt och korrekt skall kunna bedöma den faktiska situationen och vad som bäst behövs och är nödvändigt för att tillfredsställa *chreia*. Några av de etiska frågor som måste klargöras listas nedan

- Vilka resurser är tillgängliga och hur länge kan man förbruka deras mängd?
- Hur ska man fastställa vad var och en får åberopa som ofrånkomligt behov?
- Vilka resurser (produkter och tjänster) kan skapas (tillväxt) utan att bruket tär på tillgången nu eller i en uppfattbar framtid?
- Vilka åtgärder ska man vidta (utbildning, normer, produktionsverktyg) för att underlätta en tillväxt som håller

Att gemensamt fastställa detta är inte lätt. Men frågorna kan inte lösas med automatik eller med en kalkyl. De prismekanismer som i dag finns är alldeles för trubbiga. Det behövs dessutom en slags rättrådighet som gör att ingen av parterna drar otillbörlig fördel av den andres trångmål.

För det tredje så kopplar Aristoteles *oikonomikè* till frågan om samhörighet och vänskap – dygder som hänger samman med individernas rikedom och grundtrygghet. En stor svårighet inom ekonomin är att kunna hantera osäkerhet. Om människor känner grundtrygghet så medför det enligt Aristoteles att framtida affärer blir mer förutsägbara. Man kan inte utföra ädla handlingar om man saknar en grundtrygghet.

Det är således en välsignelse för samhället om alla dess medlemmar har en lämplig och tillräcklig rikedom för att leva väl. Enligt Aristoteles blir därför en *chremastikè* som styrs av *oikonomikè* en av grundförutsättningarna för att medlemmarna i ett samhälle skall kunna leva ett gott liv.

Crespo sammanfattar resonemangen runt *oikonomikè* med att Aristoteles precisering av detta kunskapsobjekt visar att man bör lägga större vikt vid framväxten av berörda individers personliga dygder – deras humanistiska kunnande – än att sträva efter att konstruera perfekta ekonomiska system. Samma slutsats har dragits av flera författare under senare tid - bland annat av den finske nationalekonomen Bengt Kristensson Ugglå som i en artikel i Svenska Dagbladet hänvisar till nobelpristagaren Paul Krugman, riskapitalisten George Soros och inte minst Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching som gjort en särskild genomgång av den ekonomiska utbildningen i USA.¹¹

Oikonomikè som en annorlunda vetenskap

Ett problem med nationalekonomin är att den kopierat naturvetenskapernas och en del humanvetenskapers användning av empiri. Som framgått av artikeln hittills så är *oikonomikè* inte förenligt med denna typ av modeller och antaganden.

Aristoteles var ingen politisk ekonom. Han utformade inte heller politiska förslag och rekommendationer. Crespo konstaterar emellertid att vi – utan direkt stöd av Aristoteles – skulle kunna dra mer vittgående slutsatser om vi accepterade att hans resonemang tillhör en annorlunda och speciell kunskapsdimension. Crespo beskriver Aristoteles syn på denna kunskapsdimension enligt följande:

Dygder är enligt Aristoteles alltid politiska. De kan endast utvecklas och stabiliseras inom ett "vi" – det vill säga interaktioner inom ett samhälle (polis). *Oikonomikè* är en dygd inbäddad i en politisk omvärld. Vad som karaktäriserar polis är inte i första hand territoriet utan själva sammanslutningen i vilken var och en vill bidra till att var och en annan medlem har möjlighet att få en god och självuppfyllande existens. *Oikonomikè* är ett uttryck för samhällets enhet. *Oikonomikè* kan liknas vid ett samhällskontrakt.

Denna beskrivning skiljer sig från vad man ofta i dag ser som grunden för polis – nämligen att det är ett geografiskt sammanhållet samhälle med en enhetlig ledning inom vilket man har ett gemensamt rättsväsen som reglerar eventuella orättvisor och på olika sätt underlättar utbytet med varandra. Allt detta är enligt Aristoteles visserligen viktiga förutsättningar men inte själva grunden för polis. För Aristoteles är istället samhällskontraktet den viktigaste faktorn för att skapa det goda livet.

För Aristoteles är både samhället och dess institutioner naturgivna i meningen att de krävs av den mänskliga naturen för att mänskligheten skall fullfylla sin bestämmelse. För Aristoteles uppstår emellertid inte samhällskontraktet spontant och automatiskt. Framväxten sker genom en ständig reflektion. De överväganden som görs måste uppfylla dygdens krav. Detta kräver en intellektuell ansträngning. Det kräver en praktisk vetenskap – inte bara en vetenskap baserad på fakta, metoder och generaliseringar.

En annan uppgift för denna annorlunda vetenskap är att handskas med "oförenligheten". Aristoteles ställer frågan "Hur många skor motsvarar ett hus". Frågan kan inte besvaras

¹¹ Kristensson Ugglå B (2011): Bara humaniora kan få ekonomin på rätt väg igen. Svenska Dagbladet 21 december.

tekniskt eller med en kalkyl. Svaret är beroende av omständigheterna. Det är visserligen sant att det är omöjligt att jämföra skor och hus, men med hänvisning till efterfrågan kan man i en ekonomisk *överenskommelse* tillfredsställande göra en sådan jämförelse. Avgörandet kräver emellertid en praktisk visdom och överenskommelsen måste ha sin grund i *vänskap*.

Aristoteles utgår således i sina resonemang om *oikonomikè* från begreppet "vänskap" i sin dygdfilosofi. En viktig källa till ytterligare kunskap om hur denna filosofi kan tolkas i dagens juridiska språk, och därmed också hur Aristoteles dygdfilosofi skulle kunna ge institutioner och lagstiftning en ny roll för en sund ekonomi, är Sacharias Votinius bok "Varandra som vänner och fiender".¹² Votinius konstaterar i sin bok att ett av liberalismens grundantaganden är synen på människan som en enhet i sig - en individ med en rad oavytterliga rättigheter. Detta har stor betydelse för hur man formulerar bytesrelationer och därmed också penninghanterandet - det Aristoteles kallar *chremastikè*.

Inom nationalekonomin utgör homo oeconomicus, den genuint egoistiska och ekonomiskt nyttomaximerande människan, den vetenskapliga utgångspunkten. Det sistnämnda slogs fast av 1600-talsfilosofen Thomas Hobbes. Hobbes menade att människor ursprungligen levde i ett naturtillstånd där deras liv, i ett allas krig mot alla, var "korta, obehagliga och våldsamma". Den enda vägen ur detta miserabla tillstånd var enligt Hobbes att sluta ett slags fredsavtal, ett samhällskontrakt. Genom samhällskontraktet ger människorna upp en del av sin frihet till staten, i utbyte mot att staten skyddar dem som ingått samhällskontraktet från övergrepp.

Votinius påpekar att Hobbes i sin teori medvetet och systematiskt ställer sig i motsatsförhållande till Aristoteles. Människosynen är fundamentalt olika, och likaså synen på kontraktet. Hobbes idé är att människor ingår kontrakt enbart i rationella, egoistiska syften. Hobbes kontrakt är ett kontrakt mellan fiender, där båda parter försöker tillskansa sig så många fördelar som möjligt.

Den grundläggande människosyn denna idé vilar på, har sedan Hobbes, och senare den mycket inflytelserika upplysningsfilosofen John Locke, bildat norm inom både politisk filosofi av neo-liberalt slag och inom nationalekonomin, modernismens paradvetenskap. Inom neo-liberalismen yttrar sig denna norm i form av en nattväktarstat, i vilken staten endast har till uppgift att skydda sina medborgares kropp och egendom. Inom nationalekonomin utgör homo oeconomicus, den genuint egoistiska och ekonomiskt nyttomaximerande människan, den vetenskapliga utgångspunkten. Eftersom Hobbes samhällskontrakt bildar modell för alla andra kontrakt är det inte så konstigt att vi tycker oss styrda av den "ekonomi" som definieras av nationalekonomerna.

Denna typ av kontrakt blir vår tids "teologi" och nationalekonomerna och bankirerna blir därmed vår tids präster. Aristoteles ser emellertid framför sig ett helt annat samhällskontrakt. Han föreställer sig en helt annan ekonomisk vetenskap som präglas av *oikonomikè* snarare än *chremastikè*.

¹² Votinius S (2004): Varandra som vänner och fiender - En idékritisk undersökning om kontraktet och dess grund. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

Från paternalistisk reglering till dygd och omdöme

Aristoteles *oikonomikè* växer fram ur medborgarnas egen klokhets och omdöme snarare än överhetens regelstyrning och metoder. Problemet som Hobbes brottades med, och som också Aristoteles måste ge ett svar på, är att fria aktörer kan uppvisa ett fullständigt oförutserbart agerande. Även om deras agerande är förutsägbart kan de möta oförutsägbara händelser. I bägge fallen blir resultatet något oväntat och oförutsägbart. Risken för konflikter och destruktiva händelseförlopp är stor.

Hobbes lösning på denna otrygghet är att människan måste disciplinera sig under en överhöghet. Aristoteles å sin sida förkastar detta och knyter an till dygdresonemangen och samhällskontraktet. Eftersom vi alla är fria aktörer är vi alla samtidigt beroende av alla andras omdömesgilla handlande. I den mån vi alla skall kunna förvänta sig ett förutsägbart agerande av alla andra måste detta knyta an till en slags överenskommelse genom vilken aktörerna väljer att handla på ett visst, begripligt och förutsägbart sätt.

Denna överenskommelse kan förstås slutas direkt mellan aktörerna. Den kan också vara indirekt och knyta an till samhällskontraktet och de "dygder" man gemensamt ser som angelägna att upprätthålla. Den kommer då att förstärkas av etablerade vanor, lagar och institutioner. Dessa bildar ett övergripande etos som ligger till grund för de i "vi:et" ingående personernas överväganden och handlingar. Detta etos växer fram, stöds och bekräftas av det som Aristoteles kallar den praktiska vetenskapen.

Samhällskontraktet blir allt viktigare ju mer vårt "vi" växer. Ju fler vi blir desto mer blir vi beroende av gemensamt goda vanor samt trovärdiga och trygga institutioner och pedagogiska lagar. Tryggheten uppstår först när man kan lita på att människors handlande styrs av ett gemensamt etos – dygder – som i sin tur formas av samtal och överväganden i det offentliga rummet snarare än moraliska ställningstaganden av en överhet.

Om och när vi tvingas lämna Hobbes människosyn så blir Aristoteles redogörelse av den praktiska vetenskapen betydelsefull för oss. Den praktiska vetenskapen behövs som en grund för att göra det möjligt för var och en att skaffa sig den kapacitet – den omdömesförmåga – som krävs för *oikonomikè*.

Detta gäller emellertid inte bara *oikonomikè* utan nästan alla kunskapsobjekt som vi kan tänka oss som har med vår sociala världsbild att göra. Jag finner i detta fall hos Crespo närmast identiska formuleringar av Aristoteles utsagor som hos vetenskapsteoretikern Isabelle Stengers i hennes bok "Demokratisering av vetenskaperna".¹³

Aristoteles, liksom Stengers, konstaterar att den praktiska vetenskapen inte är något som är skilt från människan eftersom människan är en del av naturen. Vetandet som produceras är enligt Crespo underkastat det faktum att människan både är ett flockdjur och ett ekonomiskt och politiskt djur. Därur följer att ett implicit vetande om människans sociala villkor alltid måste vara inkluderat i de olika kunskapsanspråk som hör till den praktiska vetenskapen. Detta gör inte vetenskapen mindre rigorös eller stringent. I

¹³ Stengers, Isabelle (1999). For en demokratisering av vitenskaperne. Oslo: Spartacus forlag.

de fall då beräkningar och statistiska samband har ett värde skall man självklart dra nytta av detta.

Crespo beskriver och sammanfattar i slutet av artikeln några av denna praktiska vetenskaps kännetecken:

- den är inte exakt,
- den är knuten till situationen,
- den har ett praktiskt syfte – den riktar sig mot handlandet snarare än vetandet
- den är normativ till sin natur
- den är inte fångad i metodträsket, utan är öppen för att använda just de vetenskapliga arbetssätt som är bäst lämpat för det kunskapsobjekt man skall studera.

För det första: Vi är intränade i en analytisk samtalsform i vilken vi delar upp det vi samtal om i olika beståndsdelar som studeras var för sig. De sätts sedan samman igen i en syntes. Man kan likna proceduren vid skrivandet av ett matrecept där varje moment beskrivs för sig och där tillagningen består i att på olika sätt och i en bestämd ordning blanda ingredienserna samman.

Vi återfinner analys-syntes-tanken i olika vetenskapliga studier. Där brukar man studera olika aspekter var för sig och jämföra hur de påverkar slutresultatet. Problemet är att det man mäter och studerar när det handlar om mänskligt agerande inte är något exakt. Detta uppvisar naturligt en stor variation och fluktuation.

Även om man kan hitta en koppling mellan medelvärden och utfall så kan man därför aldrig vara säker på att dessa samband gäller i det enskilda fallet. Mätningen och presentationen av resultatet kan också i sig påverka utfallet. Därför är förslag till lösningar eller orsak-verkan-analyser som att inte se skogen för bara träd. De får ett alltför stort omfång för att beskriva *situationen* på ett sätt som gör det möjligt för aktören att handla omdömesgillt.

Vad som istället krävs är en uppmärksamhetsriktande kommunikation som lyfter fram just de omständigheter och fakta som är relevanta i det enskilda fallet. Då variationen är så stor så är det mångfalden av olika förhållanden och fakta som man måste lära sig att hantera, sortera och prioritera. Vissa förhållanden kan vara totalt irrelevanta i ett fall men ha stor betydelse i ett annat. Den praktiska vetenskapen skiljer ut vad som är vad.

För det andra: Visserligen spelar erfarenheten av liknande situationer stor roll för omdömesförmågan men problemet är i allmänhet att man svävar ut i generaliseringar som saknar relevans för det särskilda fallet. Vad som bäst kan belysa situationen är istället analogier och exempel som knyter nära an till det enskilda fallet. Därför består den praktiska vetenskapen ofta av narratives och berättelser.

Problemet med dessa är emellertid att de sällan utarbetas för sin egen skull och i samband med specifika fall utan att de oftast "konstrueras" för att belysa en generalisering. Aristoteles kommenterar detta förhållande så att det är det särskilda som är mer sant än

det generella. När exempel konstrueras från generaliseringar och därmed inte är autentiska blir de därför ofta missvisande och oanvändbara.

Crespo skriver att Aristoteles ger en viktig rekommendation – nämligen att vi i den praktiska vetenskapen bör skilja mellan vad "vi" vet och vad som är vetbart i sig. Kravet på "ömsesidighet" spelar här in. Ofta hamnar man i diskussioner om vad som är generellt vetbart när man istället i sina överväganden borde fokusera på vad "vi" gemensamt vet.

För det tredje: Den praktiska vetenskapen riktar sig mot handling snarare än kunskap. Aristoteles säger på ett ställe "vi gör inte denna studie för att veta vad en dygd är utan för att bli goda medborgare". På ett annat ställe säger han att resultatet av teoretisk kunskap är sanning medan resultatet av en praktisk kunskap är handling.

Ser man den praktiska vetenskapen som ett stöd för människors överväganden och omdöme så är det närmast omöjligt att tänka sig något annat än att den är riktad mot handling. Crespo konstaterar därför att sociala vetenskaper, trots att de ofta påstår sig vara teoretiska, implicit är normativa – det vill säga uppmanar till vissa handlingar framför andra.

För det fjärde: Praktisk vetenskap är normativ på samma sätt som *oikonomikè* kännetecknar en handling som syftar till ett för människan ett gott liv. Den normativa aspekten av den praktiska vetenskapen stammar från synen på människan som ett socialt, ekonomiskt och politiskt djur. Människan är född med en karaktär och med förmågor hon inte kan undfly. Hon kan undertrycka dem eller förvalta och utveckla dem men hon kan aldrig bortse från dem.

Efterord

Om jag lyckats i min föresats så har det nu varit möjligt för läsaren att få ett grepp om vari olikheterna och missförstånden ligger i diskussionen om dagens nationalekonomi i förhållande till Aristoteles syn på *oikonomikè*.

Det är inga lätta frågor eftersom varken Aristoteles eller nationalekonomins vetenskapsmodeller är så allmänt kända. Om jag lyckats belysa varför missförstånden uppstår så har jag emellertid *praktiskt* lyckats demonstrera en viktig användning av kunskapsobjekt och kunskapsanspråk. Det finns säkert många fler.

Så här har jag tänkt i mitt arbete med Crespos artikel:

Jag har i min text använt ordet "kunskapsobjekt" för att beteckna det fenomen, eller det förhållande Crespo vill samtala om, undersöka och klarlägga. I detta fall *oikonomikè*.

Begreppet "kunskapsobjekt" motsvarar det "pekande" som Michael Tomasello ser som karaktäristiskt för människan jämfört med andra primater. Jag använder ordet "kunskapsanspråk" om de påståenden som Crespo och Aristoteles gör om kunskapsobjektet. Det vill säga hur de fenomen och förhållanden de pekar på yttrar sig, vad de har för relevans i olika situationer och vilka andra fenomen de på olika sätt kan kopplas till.

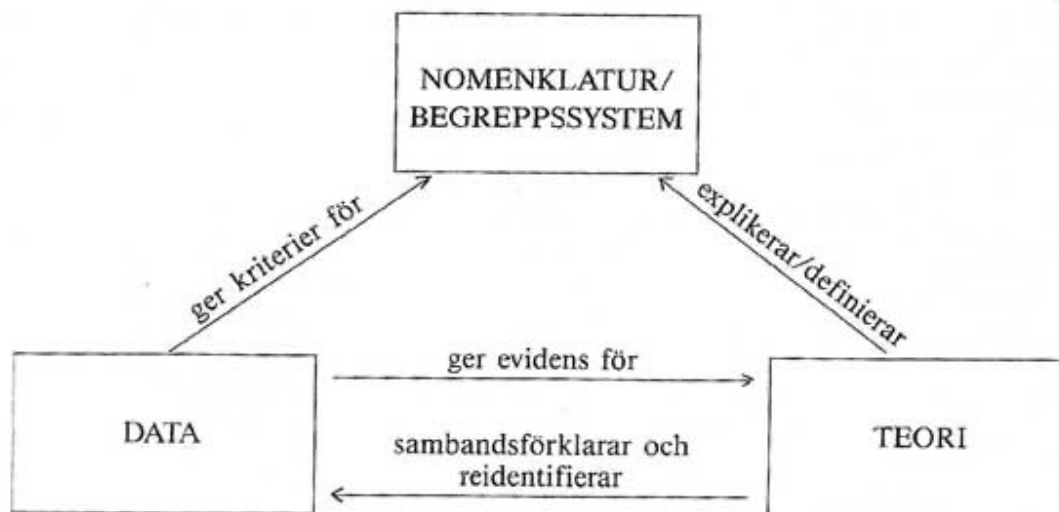
Crespo har relaterat till Aristoteles skrifter för att göra kunskapsanspråken trovärdiga. Jag har inte tillgång till dessa och känner inte till dem. Jag har därför istället refererat till källor som är bekanta för mig och som verkar vara analoga till vad Aristoteles syftar på.

Man kan således tala om en slags treenighet som ingår i pekandet; objektet, fenomenets natur och de observationer och samband som man refererar till. En intressant aspekt av Aristoteles syn på *oikonomikè* är då ömsesidigheten.

Det räcker inte med de gamla vanliga positivistiska "bevisen" för att vara trovärdig. Frågan är mera komplicerad än så. De avgörande frågorna, som jag tycker Aristoteles också framhäver, är då

- om och hur vi mellan oss kan nå en samstämmighet när det gäller vad det är som är kunskapsobjektet,
- om hur och varför de påståenden som "forskaren" gör om dess natur är relevanta och trovärdiga också för oss andra
- om hur och varför de observationer eller mätningar forskaren refererar till i olika resonemang bidrar till detta.

Jag återfinner samma treenighet i Ingemar Pörns¹⁴ beskrivning av kopplingen mellan empiri, väsensförklaringar och sambandsförklaringar. Rutan teori skall här ses som försök till väsensförklaringar.



Tyvärr så tycker jag emellertid att man i den diskussion om nationalekonomins vetenskapliga värde, som man i dag för, har lämnat verkligheten bakom sig. I många fall blir det en diskussion om "påvens skägg", det vill säga nomenklatur och begreppssystem,

¹⁴ Pörn I. Enhet och mångfald i vetenskaperna. [Unity and Diversity in the Sciences.] Föredrag i Finska Vetenskaps-Societeten Sphinx den 18 februari 1985.

utan relevans till dagens situation. Detta framgår av det sista avsnittet i artikeln – nämligen behovet av att kunskapen relaterar till "handling".

Jag tycker att man därför utanför Pörns box kan ställa upp ytterligare tre frågor som måste klarläggas av forskaren – exempelvis

- är beskrivningen av kunskapsobjektet relevant med avseende på den situation i vilken det skall studeras och i vilken vi skall använda kunskapen,
- är kunskapsanspråket trovärdigt med avseende på de många olika och tänkbara konsekvenser av olika interventioner som kan inträffa
- är beskrivningarna begripliga och av värde för de personer som genom sitt agerande vill medverka till att det uppstår något önskvärt.

Dessa tre tilläggspekter pekar på en mer avancerad tillämpning av humanistisk kunskap som direkt är kopplad till Isabelle Stengers önskemål om demokratisering av vetenskaperna. Det är i denna mer avancerade tillämpning som frågan om kunskapsobjekt och kunskapsanspråk blir aktuell. För att belysa detta gör jag här en kortfattad repetition av hur jag ser grundförutsättningarna.

Naturvetenskapen vill förstå hur naturen fungerar så att säga "av sig självt". *Tekniken* är intresserad av att förstå hur man kan påverka naturen och skapa en artificiell natur som leder in i vissa önskvärda effekter. *Humaniora* vill istället kunna tolka det mänskliga handlandet och göra det begripligt och igenkänningsbart så att människor kan välja att handla klokt och så att samarbetet mellan människor kan utvecklas.

Naturvetenskapliga studier och experiment ser det vanligen som idealt att man påverkar det man studerar så lite som möjligt. Först då kan man dra säkra slutsatser av hur något faktiskt fungerar "av sig självt".

Tekniken gör något helt annat. Man prövar sig fram med olika interventioner för att därigenom utforska vilka interventioner som ger vilka resultat. Men detta fungerar bara på "döda" föremål och får liten relevans i situationer där mänskligt handlande är relevant.

Det vi kallar "teknologi" är en syntes av båda dessa ambitioner och kunskapsobjekt. Grundläggande för den teknologiska kunskapsbildningen är emellertid att de "lösningar" man kommer fram till är *generellt tillämpbara*.

Det speciella för teknologin är därför att det krävs att man rättvisande kan beskriva det område eller *den kontext inom vilken den kunskap man presenterar fungerar*. Om man inte kan detta så är kunskapen oanvändbar. Den kan till och med vara farlig och destruktiv om den tillämpas på fel plats och vid fel tillfälle. När det gäller mänskligt handlande har vi många bevis för de risker som finns för sådana misstag. Se Ulrich Beck¹⁵.

Ingen av de etablerade vetenskapliga principer som gäller för naturvetenskap, teknik och teknologi fungerar emellertid särskilt bra inom ramen för humanistisk kunskapsgenerering. Varje intervention i ett socialt system innebär att man "visar sig" för övriga

¹⁵ Beck U (2000): Risksamhället. Uddevalla: Daidalos

deltagare i systemet. Det går inte att vara en fluga på väggen. Därmed ingår man i systemet. Genom själva ingripandet förändrar systemet sin karaktär. Detta blir uppenbart om man jämför med naturvetenskapliga problembeskrivningar. Kulor som rullar nedför ett sluttande plan har ingen medvetenhet om detta och bryr sig inte om att man släpper dem. Kulor på ett sluttande plan rullar ner oberoende av konsekvenserna. Människor handlar emellertid annorlunda än de skulle gjort när de blir medvetna om tänkbara konsekvenser av det som sker. Detta faktum leder fram till kravet på *ömsesidighet* i den humanvetenskapliga vetenskapen.

De som vill följa riktlinjerna inom naturvetenskaplig, teknisk och teknologisk forskning är emellertid egentligen intuitivt fullt medvetna om dessa problem när de försöker tillämpa traditionell forskningsmetodik och "vetenskapliga" resonemang på mänskliga förhållanden.

En slutsats kan då bli att de måste hålla själva försöken och experimenten – och deras resultat – hemliga. Annars gäller inte sambanden längre. Forskaren, och de som tillämpar dennes resultat, måste alltså luras. Det bildas en elit som vet något som de som utsätts för åtgärderna inte vet. Men även mycket sofistikerade metoder för att luras blir vanligen uppenbara för de som berörs och förändrar därmed de grundförutsättningar som man utgår från. Problemen med denna inställning blir dessutom uppenbar så fort man visar sig vara beroende av att de som berörs behöver tillämpa de nya kunskaperna.

Grundproblemet är således att man aldrig kan ställa sig utanför och vara en objektiv observatör av det system man själv deltar i. Hur man än vänder sig, tvingas man förstå och presentera sina insikter av systemet "inifrån" snarare än utifrån. Det är därför det blir så viktigt att kunna föra en relevant och klagörande diskussion om kunskapsobjekt, kunskapsanspråk och empiriska data som alla berörda kan delta i.

Att förstå ett socialt system inifrån, och därmed utifrån sig själv och sina erfarenheter, är emellertid för den moderna människan ovant och nytt eftersom vi förlitat oss på en vertikal auktoritetstro och på en elit av experter. Denna ingrodda vana – att kunskapen är till för experterna – skapar speciella svårigheter när man vill generera och tolka olika empiriska material och kunskapsanspråk. Vad det handlar om är således egentligen en folkbildning – framför allt på det ekonomiska området – som är mer djupgående än den vi hittills har vant oss vid.

Källor

Aristoteles (2012): Den nikomachiska etiken. Uddevalla: Daidalos

Beck U (2000): Risksamhället. Uddevalla: Daidalos Berg L (2011): Skymningssång i Kalahari. Hur människan bytte tillvaro. Stockholm: Ordfront.

Crespo R. F. (2012): Aristotle's Teachings for Contemporary Economics. http://www.academia.edu/809067/Aristotles_Teachings_for_Contemporary_Economics

Johansson I (1986): Bortom objektivism och relativism. I Selander S. (red): Kunskapens villkor. En antologi om vetenskapsteori och samhällsvetenskap. Lund: Studentlitteratur.

Kristenson Ugglå B (2011): Bara humaniora kan få ekonomin på rätt väg igen. Svenska Dagbladet 21 december.

Norberg J (2009): En perfekt storm – Hur staten, kapitalet och du och jag sänkte världsekonomin. Porvoo, Finland: Hydra förlag AB.

Pörn I. Enhet och mångfald i vetenskaperna. [Unity and Diversity in the Sciences.] Föredrag i Finska Vetenskaps-Societeten Sphinx den 18 februari 1985.

Stengers L (1997): Power and Invention, Situating Science - Theory out of Bounds. Minneapolis: The University of Minnesota Press.

Stengers, Isabelle (1999). For en demokratisering av vitenskaperne. Oslo: Spartacus forlag.

Stern D N (2005): Ögonblickets psykologi. Lettland: Kultur och natur.

Votinius S (2004): Varandra som vänner och fiender - En idékritisk undersökning om kontraktet och dess grund. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

Wennberg B-Å, Hane M (2012): Samarbetsfenomenet. Abonnemangsrapport 128, Kunskapsabonnet. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.